

Ševčíková, Zuzana

**Južné podhradie Bratislavského hradu : kapitoly z dokumentácie architektonických reliktov Vydrice**

*Archaeologia historica*. 2012, vol. 37, iss. 2, pp. 357-378

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128264>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

# Južné podhradie Bratislavského hradu

## Kapitoly z dokumentácie architektonických reliktov Vydrice

ZUZANA ŠEVČÍKOVÁ

**Abstrakt:** V súvislosti so zámerom znovu zastavať južné podhradie Bratislavského hradu bol v rokoch 2007–2008 realizovaný aj architektonicko-historický a umelecko-historický výskum reliktov zaniknutých architektúr. Územie bolo totálne asanované v 60. rokoch 20. storočia v nadväznosti na prístupové komunikácie a výstavbu Nového mosta (mosta SNP) cez Dunaj. Dokumentácia a vyhodnotenie na základe precízneho geodetického zamerania územia a jednotlivých reliktov prinieslo celý rad doteraz neznámych skutočností. Bázu výskumu podporilo aj archívno-historické bádanie. Okrem fragmentov jednotlivých vývojových fáz meštianskych domov, kúrií, pevnostných stavieb na terénnych terasách boli odkryté aj podzemné ľadovne, resp. cisterny. Zistené rozmerné skalné priestory, vysekané do hmoty hradného brala, prechádzali adaptáciou od gotiky až do prelomu 18. a 19. storočia, keď v nich nachádzame aj úpravy tehlou, signovanou razidlom slobodomurárskej lôže. Fragменты výstavby z časového rozpätia 13. až 1. polovice 20. storočia majú významnú vypovednú hodnotu v kontexte urbanistického vývoja Bratislavy a osobitostí lokality. Výsledky výskumu sú spracované v textovej fotografickej a grafickej časti a v digitalizovanom súbore.

**Kľúčové slová:** Podhradie – Vydrica – stredoveká architektúra – skalné priestory – slobodomurárske lôže.

### *An Extramural Settlement South of Bratislava Castle. Sections from the documentation of the Vydrica architectural relics*

**Abstract:** Proposed modern building development in the south extramural settlement below Bratislava Castle necessitated architectural, historical and art-history research in 2007–2008. The area has already been substantially modified in the 1960s in the course of the construction of new communications and the New Bridge across the Danube. A precise geodetic survey of the area and the individual architectural relics led to the collection of a vast amount of documentation, followed by its assessment. The research also drew upon archival sources. In addition to the remains of the individual development phases of burgher houses, curias and fortification structures on terrain terraces and underground ice rooms (cisterns) were revealed. These large spaces, cut into the rock under the castle, were nearly continuously modified between the Gothic period and around the end of the 18th century, when they were used by a freemasonic lodge (confirmed by bricks with freemasonic stamps). Relics from the period between the 13th century and the first half of the 20th century are particularly important in the context of the urban development of Bratislava and the location. The outcomes of the research have been processed in textual, photographic and graphic forms, as well as in a digital file.

**Key words:** Extramural settlement – Vydrica – medieval architecture – rock spaces – freemasonic lodges.

V súvislosti so zámerom nanovo zastavať plochu južného podhradia Bratislavského hradu bola realizovaná aj architektonická a umelecko-historická dokumentácia reliktov mestskej časti Vydrica, totálne asanovanej v 60. rokoch 20. storočia. Kým sa archeologický výskum (Štefanovičová 2008, 43–47) sústredil na staršie kultúrne vrstvy pod terénom, architektonická dokumentácia (Ševčíková 2008) znamenala vyhodnotenie reliktov nielen pod terénom, ale aj tých, ktoré sú doteraz v autenticknej situácii nad terénom a tvoria v dnešnom pohľade vedutu ruín pod Bratislavským hradom. Súbežne bolo uskutočnené precízne geodetické zameranie celkov a všetkých architektonických náleзов, čo bolo podmienkou pre identifikáciu fragmentov na parcelách cez ich digitálne osadenie do katastrálnej mapy

(s úplnou zástavbou) z roku 1894. Takto boli identifikované časti stredovekých meštianskych domov, kúrie, hostince, výrobné a skladové objekty, nádvorcia, terénne terasy, podzemné priestory, haly vysekané v hradnom brale, súčasť Vodnej veže, Arzenál – zázemie dunajskej lodnej dopravy, pevnostné stavby, ľadovne, atď. Bázu výskumu podporili aj výsledky archívno-historického bádania (Obuchová 2008). Rozsah riešeného územia bol 35 721 m<sup>2</sup>. Ide o územie v súčasnosti bez zástavby, od cestného privádzača mostu SNP až po Žižkovu ulicu, ktorá už leží v historickej lokalite Zuckermandu (obr. 1, 2).

Osídlenie pod Bratislavským hradom zaznamenalo obdobie vzniku, časy rozkvetu, obdobie stagnácie a napokon schátranie a zánik totálnou demoláciou v 2. polovici 20. storočia. Vydrica má dodnes pejoratívne označenie a je vnímané ako miesto sociálnej periférie pri



Obr. 1. Bratislava, Vydrice, riešené územie V1, V2, V3. Situovanie zameraných nálezov východne od Vodnej veže do archívneho katastrálneho plánu z roku 1894. Geodetické zameranie a vypracovanie D. Tóth a kolektív, vyhodnotenie nálezov Z. Ševčíková, digitálne spracovanie I. Kravjanská, 2007–2008.

Abb. 1. Bratislava, Vydrice, untersuchtes Gebiet V1, V2, V3. Lage der vermessenen Funde östlich vom Wasserturm im archivierten Katasterplan von 1894. Geodätische Vermessung und Bearbeitung D. Tóth et al., Auswertung der Funde Z. Ševčíková, digitale Bearbeitung I. Kravjanská, 2007–2008.

Dunaji, s domami chudobných rybárov a remeselníkov, neskôr ako miesto zločinu a prostitúcie. No už pozornejší pohľad na „Bratislavu z juhu“ (Závadová 1974, 18), medirytinu F. Hogenberga z roku 1593 (aj s vedomím tvorivej licencie tvorcu) napovedá, že takéto paušalizovanie nie je na mieste V popredí, na náplavkách, na brehu Dunaja sú viditeľné jednopodlažné drevené domce so šindľovou strechou, ale pod svahom, v druhom pláne obrazu je zoskupenie murovaných domov pozdĺž ulice Vydrice; niektoré majú vežový charakter, iné majú vysoké štíty a červenú zrejme keramickú krytinu (obr. 3). Kým v čase demolácie tejto štvrte Bratislavy sa v rokoch 1967–1971 narýchlo uskutočňoval základný prieskum ešte jestvujúcich i plošne práve asanovaných domov, v roku 2007 a 2008 to bolo už len skúmanie a dokumentácia odkrytých fragmentov, ba často iba základových reliktov, ktoré po pôvodnej zástavbe ostali (Bončo–Čomaj 2010). Možno povedať, že celé územie bolo „vyčistené“ od pô-



Obr. 2. Bratislava, Vydrica, časť V2. Územie západne od Vodnej veže. Zistený Arzenál, ľadovňa a Kempelenovo čerpadlo pri Dunaji. Zamerané nálezky sú situované do katastrálnej mapy z roku 1894. Geodetické zameranie a vypracovanie D. Tóth a kolektív, vyhodnotenie nálezov Z. Ševčíková, digitálne spracovanie I. Kravjanská, 2007–2008.

Abb. 2. Bratislava, Vydrice, Teil V2. Gebiet westlich vom Wasserturm. Entdecktes Zeughaus, Eiskeller und Kempelen-Pumpe an der Donau. Die vermessenen Funde wurden in der Katasterkarte von 1894 eingetragen. Geodätische Vermessung und Bearbeitung D. Tóth et al., Auswertung der Funde Z. Ševčíková, digitale Bearbeitung I. Kravjanská, 2007–2008.

vodných slohových architektonických, remeselných i umelecko-remeselných detailov a to čo ostalo, sú predovšetkým sutiny a časti múrov z rôznych vrstiev výstavby – od stredoveku po 20. storočie. Aj to však predstavuje ojedinelé a posledné dokumenty vzácneho územia, ktoré vzniklo sprvu ako osada pozdĺž strategickej cesty od dunajského brodu a prístaviska smerom do vnútrozemia a na hrad. Na toto územie sa s povolením panovníka presťahovali obyvatelia osady, ktorá stála niekde pri potoku Vydrice a bola spustošená tatárskym vpádom. Názov svojej osady preniesli aj na miesto svojho nového sídla. Z archívnych správ je zrejmé, že pôvodnými obyvateľmi bratislavskej podhradskej osady boli služobníci svetských a cirkevných hodnostárov, ktorí sídlili na hrade, no pravdepodobne už od 12. storočia sa tu trvalo usadzujú aj kupci a remeselníci z domáceho prostredia, ale aj z cudzinci, najmä Nemci, Židia a Taliani. Sprvu aj novousadlíci boli závislí od hrada, ale postupne dosiahli úplnú nezávislosť. Bratislavské podhradie bolo najprv poddanská dedina a neskôr mestečko. Historické vý-



Obr. 3. Bratislava z juhu. Medirytina F. Hogenberga, 1593. Detail s Vydricou. Podľa Závadová 1974, 18.

Abb. 3. Bratislava von Süden. Kupferstich von F. Hogenberg, 1593. Detail mit Vydrica. Nach Závadová 1974, 18.

légia v roku 1291 sa vyvíjajú pod hradom dva rozličné hospodárske a spoločenské útvary: mesto Bratislava a bratislavské Podhradie, osídlenie, ktoré patrí čiastočne aj bratislavskému hradnému panstvu (Stieberová 1977, 53).

Po zániku Velkej Moravy sa Bratislavské hradné návršie s hradiskom stáva centrom pohraničného komitátu a po stanovení hraníc Uhorského kráľovstva nadobúda funkciu pohraničnej pevnosti. S týmto súvisí aj vzrastajúci význam podhradského osídlenia. V 11. a v 12. storočí sa vytvára pod hradom osada na križovatke dvoch dôležitých obchodných ciest – tzv. podunajskej, ktorá spájala východ a západ a tzv. olomoucko-panónskej, spájajúcou sever a juh, pričom pod Bratislavským hradom prechádza cez brod (a ostrovy) na pravý breh Dunaja. Tunajšie mýto patrilo od vzniku Uhorského kráľovstva panovníkovi. Prvý raz sa uvádza v dodatku interpolovanej listiny kráľa Štefana I. z roku 1002, z ktorého vieme, že tretinu bratislavského mýta dostáva opátstvo sv. Martina na Pannónskej hore, druhú tretinu mýta dostáva pilišské opátstvo a tretina patrí bratislavskému županovi (Stieberová 1977, 42).

Územie a architektúra južnej časti Podhradia s názvom Vydrica neboli doteraz systematicky hlboko preskúmané. V čase definitívnej asanácie objektov Vydrice (1967, 1968) „ani jeden z tunajších objektov nebol zapísaný do štátneho zoznamu pamiatok, napriek tomu, že slohovú umelecko-historickú i historickú hodnotu domov... je viac ako evidentná“ – píše autori obhliadkových prieskumov z pamiatkového ústavu (Bratislava BLOK č. 23/I 1968–1971). Archeologický výskum sa sústredil na niektoré vybrané lokality Vydrice (Vallašek–Plachá 1972, 71–81), resp. na vtedy odkryté fragmenty Vodnej veže, ktoré boli doteraz aj najkomplexnejšie preskúmané (Fiala–Plachá–Vallašek 1967, 41–57; Klinčoková–Ferus 1989, 68–79; Baxa–Ferus–Klinčoková 1989, 161–169). V kontexte vývoja stredovekého mesta v danej lokalite priniesli cenné poznatky terénne výskumy posledných desaťročí (Baxa–Ferus 1988; Fiala–Šulcová–Krutký 1995; Štefanovičová 1975; 2004) a archívno-historické výskumy, ktoré však zaberajú aj širší časový priestor (Jankovič 1971, 11–30; Holák 1969, 57–100; 1970; Stieberová 1972, 39–59; 1977, 53–62; 1983). Významnú dokumentačnú hodnotu má o.i. práca A. Piffľa (1969, 117–166; 1972; 2007) a spracovanie územia Vydrice počas asanačných prác kolektívmi autorov Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (Bratislava BLOK č. 23/I 1968–1971; č. 23/II 1968–1971). Nateraz poslednú publikovanú súhrnnú prácu zameranú na otázky tvorby priestoru mesta Bratislavy z vývojového a urbanistického hľadiska predstavuje súbor máp s textovým sprievodcom od kolektívu autorov (Bada a kol. 2008), ktoré zahŕňa aj hmotovo-priestorovú predstavu o vývoji podhradia (do 2. pol. 13. storočia), no s absenciou vývoja podhradia v rozpätí 14. až 17. storočia; autori v teoretickej rekonštrukcii Vydrice prezentujú hypotézu prevažne zrubovej výstavby. Reali-

skumy naznačujú, že malo aj vlastnú samosprávu už pred polovicou 13. storočia (Novák 1964, 134).

Zdá sa, že práve územie na južnej strane hradného brala predstavuje v historickom vývoji mestského urbanizmu pôvodné jadro osídlenia Bratislavy a mesto, vymedzené kamennými hradbami postupne zo všetkých strán a oddelené od hradu hlbokou priekopou (dnešnou Staromestskou ulicou), je výsledkom až následného vývoja; po udelení privi-

zovaný terénny výskum hmotných architektonických reliktov v r. 2008 však dokumentuje, že tento predpoklad nezodpovedá skutočnému architektonicko-urbanistickému vývoju už ani v stredoveku.

Na základe konkrétnych výstupov doterajších výskumov je zrejme, že územie podhradí v časti Vydrice predstavuje už v 13. storočí výrazne urbanizované územie. Pevnostný komplex s vežou na západnej strane Vydrice (po roku 1380 nazývaný v archívnych správach Vodná veža), predstavuje najvýznamnejšiu stredovekú architektúru lokality so zložitým, mnohvrstvovým stavebným vývojom, ktorý je čiastočne zachovaný nad terénom, ako sa to ukázalo po asanácii prístavieb v 20. storočí. Archeologické výskumy dokumentujú, že stojí už dávno pred polovicou 13. storočia. Opevnený areál na brehu Dunaja bol napojený na severnej strane na hradné bralo. Strategický význam dokumentuje sumarizovanie archeologického, archívneho i architektonicko-historického výskumu: „...*pôvodne kamenné predmostie neznámeho starého mosta, neskôr mýtna stanica, opevnený areál, ochrana prístavu*“ (Baxa–Ferus 2008). Komplex stavieb areálu prechádzal mnohopočetnými stavebnými zmenami. Posledne zistená kamenná oktogonálna vežová stavba mala pôvodnú výšku približne 12 m a stratigrafia vyukazuje jednotlivé fázy prinajmenšom v rozpätí od 11. po 17. storočie. Dokumentuje nielen premeny v posilňovaní obranyschopnosti, ale aj permanentný mocenský záujem o tento kľúčový bod na západnej hranici bratislavského mestského osídlenia (Baxa–Ferus–Klinčoková 1989, 161–169). Archeologický výskum na ploche Vodnej veže dokumentuje pobyt ochrancov uhorských hraníc – Pečenehov. Brod bol priechodný zrejme len pri nízkom stave vody, no lodný most ho prepájal cez dunajské ostrovy s druhým brehom rieky. Vyberalo sa tu mýto od 11.–12. storočia (Klinčoková–Ferus 1989, 68). Dekrét kráľa Imricha z roku 1198 prideliuje desatinu príjmu z prístavu Ostrihomskému arcibiskupovi. Príjmy z mýta neboli zrejme malé; kráľ Belo II. daroval v roku 1137 benediktínskemu opátstvu sv. Martina v Pannonhalme tretinu mýtného aj prístavného práva. Konfirmačnou listinou Kráľ Belo IV. 28. júna 1254 potvrdzuje privilégia, príjmy a majetky Pilišského kláštora. Okrem mýta „*potvrďujeme domy a vinice tohože kláštora... a vežu či domy, ktoré... spomínaný opát na základe našej vôle, z vlastných prostriedkov a výdavkov postavil... na mieste, in castro nostro Posoniensi, ktoré sa ľudovo nazýva Vydrice*“ (Békefi 1892, 142, 143). Listina z roku 1248 a znovu v roku 1254 potvrdzuje cisterciánskemu opátstvu v Piliši aj právo prístavu. No najdlhšie si úžitky z tejto colnej stanice podržal Bratislavský hrad – županstvo. Vodná veža od 17. storočia postupne zaniká v novších parcelách a v barokovej zástavbe a jej súčasťou boli odkryté až v procese asanácie Vydrice. Archeologický výskum na konci 60. rokov odkryl aj drevenú komorovú konštrukciu prístaviska, ktoré sa napájalo na stredoveké múry Vodnej veže (Piffel 1972). V archívnych prameňoch je zrejme práve tento prístav doložený ako vydrický roku 1371 a zmieňovaný aj neskôr (Stieberová 1972, 48). Z nálezov teda vyplýva, že v polovici 13. storočia už môžeme bezpečne počítať s významnou kamennou architektúrou na južnom Podhradí (na Vydrici), aj keď najstarší daňový súpis tohto osídlenia je až z roku 1379 (starší sa nezachoval). Súčasná dokumentácia architektonických reliktov preukázala, že v tom čase to už nebola jediná architektúra z pevného, murovaného stavebného materiálu.

Z daňových záznamov vieme, že už v 14. storočí bola najhustejšie osídlenou časťou bratislavského Podhradí práve Vydrice, kde stálo už 23 domov. Tvorili súčasť rodiaceho sa ranogotického mesta, ktorého ranú os tvorila cesta k brodu na Dunaji pod južným svahom hradného brala a cesta na hrad, ktorá obťáča hradné bralo z východu. „Keď hradby mesta Bratislavy (po roku 1291) preťali pôvodnú špirálovú cestu, vedúcu od Vodnej veže pri Dunaji okolo farského kostola a kláštora hore na hrad, vznikla nová cesta v zvyšnej časti Podhradí, na okraji mestskej priekopy. Viedla pod vyvýšeninou, na ktorej od 11. storočia stála malá okrúhla sakrálna stavba a neskôr v jej dotyku, pred rokom 1354, postavili kostol sv. Mikuláša, ktorý (po zásadnej prestavbe v 17. storočí) tam stojí dodnes“ (Fiala–Šulcová–Krútky 1995, 29). Z daňových záznamov vyplýva, že v osade Wedricze sa v roku 1380 nachádza škola, pričom vieme, že richtár Jakub, ktorý so synom Mikulášom dostáva do prenájmu Vodnú vežu v roku 1367 tu zakladá školu už v roku 1365. Ulicu Veľkej Vydrice spomína daňový

súpis mesta z roku 1379, aj z roku 1439. V pozemkovej knihe Podhradía z roku 1584 sa Vydrica spomína ako územie, ktoré podlieha právomoci hradných županov a uvádzajú sa títo majitelia domov: Matej Vrain, Pavol Machalech, Ján Noskho, Jakub Scherpiivsky, Bartolomej Wurnell, Simon Hairer, Wolf Osvaldt, Veyt Richter, Jacob Fröhlich, Jacob Stechl, Jan Schorkho, Jan Efrein, Niclas Urbany, Paul Lanbrezkgy, Jan Schorpan, Paul Zgurn, Georg Zivsky, Fridrich Perz, Adam Chaufman, Leopold Parkhman, Paul Lang, Hert Horbatoheggy, Simon Fittner, Rot Matthias, Usert Schwalch, Jan Zlech, Janusz Agathan, Paul Fekete, Franz Champer. Ba uvádzajú sa aj majitelia záhrad, ktoré boli na Vydrici: Jacob Fröhlich, Moher, Vsert Oszvaldt (Holák 1969, 78, 79).

Reálnu podobu zástavby Vydrice k etape jej záverečného vývoja dokumentuje archívna katastrálna mapa Bratislavy z roku 1894. Totálna asanácia v 20. storočí, zánik južnej a východnej časti pôvodnej zástavby, ktorá sa ocitla pod terénom, pod súčasným cestným uzlom a fragmenty stavebných jadier, oporných múrov starších terénnych terás, bez možnosti terénnej identifikácie domov a parciel, však znamenali pre reálne vyhodnotenie súčasného stavu tvrdé podmienky. Aj uvoľnené prudké svahy stavebných sutín, vysoká náletová, bujne rastúca vegetácia a ťažko prístupné skalné priestory pod terénom, v závaloch, rovnako ako zamokrený terén znamenali sťažené podmienky pre geodetické zameranie aj pre architektonicko-historickú dokumentáciu. Hlavná trasa stredovekej komunikácie (ulica Vydrica) leží v súčasnosti pod cestným telesom, rovnako ako všetky severo–južne orientované bočné ulice a pôvodné južné nábrežie so zástavbou, ktoré v 60. rokoch čiastočne graficky dokumentoval A. Piffel. Súčasnú východiskovú bázu pre vyhodnotenie fragmentov architektúry, ktoré boli odkryté archeologickým výskumom a reliktovej nad terénom, tvorila digitálna komparácia nálezov v teréne s katastrálnou mapou z 19. storočia. Tento postup umožnil nakoniec presnú identifikáciu jednotlivých parciel a objektov. Realizovala sa postupne, na základe priebežného geodetického zamerania (Tóth a kol. 2007–2008) odkrývaných a identifikovaných architektúr a výsledky sa ukladali do celkovo zameranej skúmanej plochy. Aj pomenovanie jednotlivých častí (Vydrica 1, 2, 3, 4) je pre lepšiu orientáciu totožné s označením plôch v archeologickom výskume, ktorý prebiehal v predstihu samostatne, alebo aj paralelne s architektonickým vyhodnotením reliktovej (pod terénom a nad terénom).

Paradoxom totálnej asanácie lokality je skutočnosť, že odkryté fragmenty pod terénom a nad terénom, hoci takmer bez zachovaných umelecko-historických detailov, umožnili „nazrieť“ do stredovekého jadra zistených domov, do častí zástavby a odkryť úplne neznáme skutočnosti o stavebnej histórii tejto lokality spôsobom, ktorý v pôvodne zachovanej kompaktnéj zástavbe ani nebol možný. Istým historickým predstupňom tohto priezoru boli schémy zameraní, fotografie a popisy stavu z čias asanácie Vydrice, ktoré vykonával Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody koncom 60. rokov 20. storočia a ktoré sú obsiahnuté v dokumentácii urbanistických blokov Bratislavy.

Archeologicky odkryté časti pôvodnej stredovekej zástavby domov sme v **polohe V1** identifikovali digitálnou komparáciou mapových podkladov ako domy číslo 12 a 14. Sú to fragmenty zadných traktov v terasovitej zástavbe, pretože uličné a dvorné krídla boli totálne asanované a ich pôdorys je pod súčasným cestným telesom (obr. 4).

Čo vieme z doterajších dokumentov o **dome č. 12**, je pomerne málo. V čase výskumu pracovníkov Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v rokoch 1967–68 už bol asanovaný. V informácii Mestskej správy komunikácií, ktorá v tom čase čiastočne dokumentovala a schematicky zamerala niektoré asanované objekty sa uvádza, že je to dvojpodlažná, v časti trojpodlažná budova, čiastočne podpivničená. Bol murovaný z tehál a kameňa. Stropy mal drevené, trámové, v suteréne klenbové, vo dvore bola čiastočne spevnená plocha kamennou dlažbou. Autori Bloku č. 23 (Bratislava, SUPSOP 1967, 1968) uvádzajú, že dom má trojtraktovú dispozíciu a predpokladajú, že ide o stredoveký objekt. Na dobovej fotografii sú viditeľné „renesančné konzoly“, dom je pritom celkovo datovaný do roku 1700. Súpis pamiatok (1967, 183) ho označuje ako klasicistický.

Na základe reliktovej v teréne sa však o objekte dozvedáme aj viac. Je zrejmé, že tu bol



Obr. 4. Bratislava, Vydrica, riešené územie V1, relikty domu č. 12. Odkrytá tehlová klenba 1. nadzemného podlažia. Medzi tehlovými pásmi renesančnej klenby je vstup do skalného priestoru K1 v úrovni 2. nadzemného podlažia. Foto O. Novotová, 2007.

Abb. 4. Bratislava, Vydrica, untersuchtes Gebiet V1, Relikte von Haus Nr. 12. Freigelegtes Ziegelsteingewölbe des 1. Stockwerks. Zwischen den Ziegelsteingurten des Renaissancegewölbes befindet sich in der Höhe des 2. Stockwerks der Eingang zum Felsenraum K1. Foto O. Novotová, 2007.

odkrytý severozápadný roh objektu osadeného k terénnej terase. Situácia, ktorú sme označili ako 38 B bola súčasťou zástavby **domu č. 12** (parcely 581) a predstavuje kompaktný kamenný múr z lomového prískávaného kameňa. Múr je založený na skale a je stavebne opretý (zapojený) o vertikálnu kamennú stenu hradného brala. Spolu s južne vybiehajúcim fragmentom múru, ktorý má kónický tvar, tvorí vnútorný roh zaniknutého priestoru. Kamenný múr má charakter emplektonu a nesie stopy ukladania do šalovania. Spojovacia malta je vápenná s prímiesou žltého ílu, s obsahom veľkozrnného štrku (0,2 až 5 cm). Relikt vybiehajúceho múru má pritom značnú hrúbku: v základni 253 cm, v hornej časti 120 cm. Na severnej strane, nad terénom, je zachovaná kamenná konzola (obr. 5); má blokový charakter a skosené hrany v mieste zaoblenia. Pri stene má pravouhlé lôžko pre prístenný nosný trám. V mieste styku s múrom má skosený trojuholníkový nábeh. V úrovni cca 32 cm nad konzolou sú viditeľné kapsy po trámovej konštrukcii. Celková zachovaná výška múru (vrátane miesta vstupu do vysekaného skalného priestoru) je 700 cm. Zo strany susedného, západne pristavaného objektu (dom č. 14, suterén), sú viditeľné tri pôvodné otvory po lešení z čias výstavby tohto kamenného múru. Z druhej etapy, zo stredovekej prestavby, pochádza tehlová klenba na nižšom podlaží a sekundárne osadený fragmentárny gotický kamenný portál s lomeným záklenkom, pri vstupe do pôvodného priestoru vysekaného do skaly (**označenie K6**). Gotický portál sa skladá z troch fragmentov a je neúplný. Prednú časť tvorí chodba s tehlovou obmurovkou (tehla 24 × 15 × 5 cm) a tehlové pásy, ktoré sa napájajú na rastlú skalu. Za ním sa otvára priestor vysekaný v skale. Komínový vetrák (resp. dopravný otvor) na východnej strane je zasypáný. Z neskoršieho obdobia bol na parcele archeologicky odkrytý aj kopulovitý záklenok pod úrovňou dolného podlažia, pravdepodobne s funkciou malej ľadovne (chladničky).

K tejto situácii je podstatný aj širší kontext. Rovnaká kamenná stena (obr. 6) opretá o terén, s rovnakými konzolami bola odkrytá aj východne, v závere domu č. 6 na Vydrici, a to po asanácii domu v roku 1967. Autori obhliadky v tom čase konštatovali, že dom vykazoval „kamenné, pomerne hrubé múry“ a „v čase demolácie, po odbúrání múrov sa





Obr. 5. Bratislava, Vydrica, riešené územie V1, relikty domu č. 12. Kamenná konzola, pôvodne nosič drevenej konštrukcie. Foto O. Novotová, 2007.

Abb. 5. Bratislava, Vydrica, untersuchtes Gebiet V1, Relikte des Hauses Nr. 12. Steinkonsolle, ursprünglicher Träger einer Holzkonstruktion. Foto O. Novotová, 2007.



Obr. 6. Bratislava, Vydrica. Dvojica z radu odkrytých konzol v polohe domu č. 12 počas asanácie Vydrice v roku 1967. Nezachované. Podľa Bratislava BLOK 23/I 1968–1971.

Abb. 6. Bratislava, Vydrica. Zwei von einer Reihe freigelegter Konsolen in der Lage von Haus Nr. 12 während der Sanierung von Vydrica im Jahr 1967. Nicht erhalten geblieben. Nach Bratislava BLOK 23/I 1968–1971.

odkryli na severnom múre pôvodne z vnútornej strany dve kamenné gotické konzoly, ktoré pôvodne niesli drevený trámový strop. Zbytok ďalšej, tretej konzoly je v múre dodnes patrný“ (Bratislava BLOK 23/I 1968–1971). Priložená fotografia a schéma pôdorysu 1. nadzemného podlažia dokumentuje situáciu tohto, dnes už zaniknutého nález.

Z dokumentácie nálezových situácií vyplýva, že na parcele č. 581 s domom č. 12 bol odkrytý fragment významnej stavby, ktorej rozsah dnes nie je známy. Nie je vylúčené, vzhľadom na nosnosť a šírku murív (253 cm v základoch, v úrovni 1. nadzemného podlažia 120 cm, kónický tvar v reze), že ide o viacpodlažný, azda vežový objekt s veľkým vyhlbeným skalným priestorom v úrovni 1. nadzemného podlažia. Predpokladáme, že nález konzol masívnej

kamennej architektúry v rovnakej línii o dve parcely na východ (dom č. 6) predstavuje dokument pôvodného rozsahu architektúry. Môžeme uvažovať o fragmente opevnenia alebo o samostatnej rozmernej stavbe.

Pôvodný kamenný objekt s konzolami pre trámovú konštrukciu, odkrytý na Vydrici, zanikol v skutočnosti veľmi skoro; jeho prestavbu (tehlou, s osadením sekundárneho kamenného stredovekého portálu s lomeným oblúkom) môžeme datovať do konca 14., resp. 15. storočia. Rozsiahly, mohutný kamenný objekt bol zrejme rozčlenený novou parceláciou počas intenzívnej výstavby Vydrice už v 14. storočí a časti jeho múrov boli následne znovu využité v dispozícii nových domov.

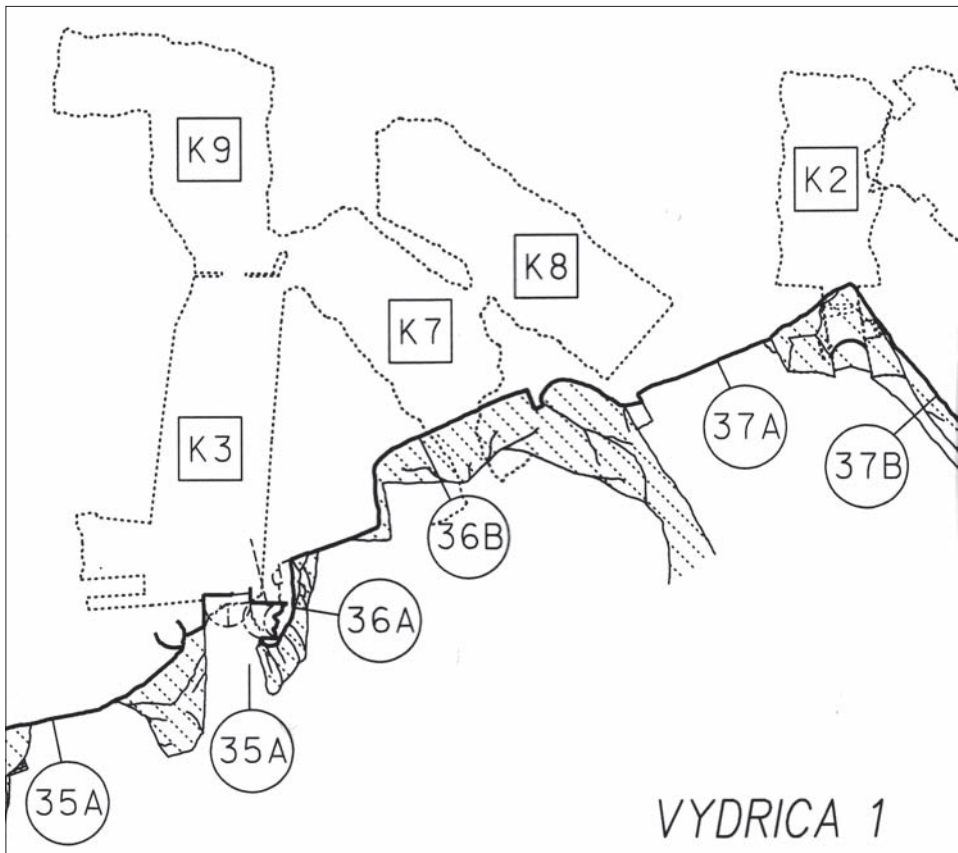
Archeologická sonda I/1 odkryla aj ďalšie časti stredovekej zástavby Vydrice. V priestore svahu, vo východnej časti parcely č. 580 sú relikty **domu č. 14**. Odkryté časti murív v sonde a situácia nad terénom (situácia č. 38) predstavuje najvýchodnejší úsek súvislej zástavby na severnej strane ulice Vydrica, ktorý ostal zachovaný v ruínach po asanovaní zástavby. Celý úsek steny objektu, ktorý je pristavaný na severe k terénnej terase, je z kamenného lomového muriva a predstavuje relikť stredovekej zástavby, ktorá zanikla pravdepodobne už na konci 16. storočia; totiž pristavba k múru je už renesančná, z 1. polovice 17. storočia. Túto architektonickú premenu dokumentujú tehlové nábehy klenbovej sústavy (nad terénom) a zachovaná pozdĺžna, priečne situovaná suterénna časť (odkrytá pod terénom), so vstupom na južnej strane. Tento pozdĺžny priestor využíva rastlú skalú na západnej a severnej strane. Na východnej strane sa opiera o kónicky zošíkmený západný múr susedného objektu – domu č. 12 s autentickými kapsami po stavebnom lešení.

**Dom č. 14** bol dokumentovaný (Bratislava BLOK č. 23/I 1968–1971) ako meštiansky dom nájomného typu s trojkridlovou dispozíciou. Mal zadné krídlo s renesančnými loggiami na 2. a 3. nadzemnom podlaží so zvýšeným vstupom na 1. nadzemné podlažie a schodmi do severného traktu. Na východnej strane bol pristavaný schodiskový rizalit, zaistený klenutou rozperou. Objekt bol v čase dokumentácie v roku 1967 už asanovaný. Archeologická sonda I/1 a nadzemná situácia č. 38A odkrýva v podstate fragmenty severného záveru parcely, teda časť renesančnej dispozície s podzemným podlažím v terasovitej zástavbe. Analýza umožňuje slohové určenie do 1. polovice 17. storočia, čo naznačuje vyspelú renesanciu, pričom objekt bol osadený do zaniknutej zástavby na stredovekej parcele. Súčasťou prvej etapy je úprava rozmerného **skalného priestoru** v úrovni 1. nadzemného podlažia (**K1**). Priestor, ktorý má dĺžku 1500 cm a výšku do 375 cm, je vysekaný do skalného masívu hradného brala, pričom úprava stien do roviny, časti zaklenutia a výklenky sú z kvalitne vypálenej tehly malých rozmerov (23 × 15 × 4–4,5 cm). Vstup je precízne vybudovaný rovnakou tehlou do tvaru segmentu a viacnásobne upravovaný (zvýšený, rozšírovaný). Výklenok na východnej strane tejto skalnej haly je vymurovaný tehlou, poživom je syto vápenná malta s náplňou hrubozrnného štrku (0,2 až 3 cm), ktorá je vytlačená a na ploche steny sú zachované mapy štruktúrálnej zmetanej omietky. Má typický tvar gotického záklenku – lomený oblúk. Technológia a typológia tehly umožňuje datovať tento celok ako stredoveký, v rozpätí 14. storočia. Záver priestoru na severnej strane je spevnený podmurovaným pásom tehlou. Charakter podlahy nebol archeologicky odkrytý. Súčasný stav má charakter nespevneného riečneho piesku. Predpokladáme, podľa analógií v skúmanej lokalite, že bol rovnako dláždený riečnym kameňom do malty, resp. piesku. **Skalný priestor K1** (situácia 38A) bol súčasťou zaniknutého stredovekého **domu č. 14** na neskoršej veľkej parcele s číslom 580. Nie je to obyčajná „pivnica“ obytného domu. V prípade skalného priestoru (K1) môžeme predpokladať, že išlo o sklady pre obchodné komodity, dovážané (resp. vyvážané) suchou cestou alebo po Dunaji; spĺňala svoj účel celé storočia. V 18. storočí „*priestory vyhlbené do skaly používajú na zriaďovanie maštálí, komôr a pivníc, no najmä na uskladnenie vína*“ (Bratislava 1984, 213). No priestor K1 má aj inú stavebnú etapu. Niekedy v rozpätí konca 18. až 1. polovice 19. storočia dostáva skalný priestor nové spevnenie širokým tehlovým pásom na predsadených pilieroch, a to nielen v oblúku klenby, na mieste stredovekého tehlového pásu; na spevnenie a architektonickú úpravu skalnej klenby je v závere priestoru

vybudovaný systém novších klenbových pásov, ktoré vytvárajú formu apsidy s konchou. Ide o atypický rozmer a vysokú kvalitu tehlového materiálu (29 × 15 × 6,5 cm). Rovnakú úpravu nachádzame aj pri priestore K3, resp. K9, kde sú z rovnakého obdobia tehly s reliéfnym razidlom slobodomurárskej lóže.

V čase dokumentácie objektov pracovníkmi Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v r. 1968 bol už objekt (dom č. 14 na Vydrici) asanovaný. V dokumentácii Bloku č. 23/I o skalnom priestore nie je zmienka. Z majiteľov objektu sú známe niektoré mená: v 18. storočí dedičia Davida Rossnera, v r. 1813 to bol krčmár Simon Friedla, 1849 František Timár a v roku 1880 Mojžiš Müller (Holák 1969, 82).

Ako ukázal stavebno-historický výskum a dokumentácia relikto, **skalné priestory** (K1 až K10) patria k osobitostiam skúmaného teritória Vydrice. Jednotlivé vstupy do týchto skalných hál vysekaných do hmoty hradného brala (v časti Vydrice I) boli postupne odkrývané v reliktoch architektúr nad terénom (obr. 7). Často však boli pod vrstvami sutín, v úrovni zachovanej terénnej terasy južného svahu hradného brala. Konečná identifikácia vo vzťahu k objektom a parcelám však bola realizovaná až na základe podrobného geodetického zamerania nálezových situácií architektúr nad terénom a zamerania skalných priestorov (označených K), ako aj geodetického zamerania celého skúmaného územia Podhradia v časti Vydrice (Tóth a kol. 2007–2008). Územie, na ktorom boli zistené priestory vyhlbené (vylámané) v hradnom brale, predstavuje úsek od Vodnej veže na východ, na severnej terénnej terase,



Obr. 7. Bratislava, Vydrice, riešené územie V1. Situovanie skalných priestorov a označenie relikto architektúr pri skalnej terase. Zameranie D. Tóth a kolektív, 2007–2008.

Abb. 7. Bratislava, Vydrice, untersuchtes Gebiet V1. Lage der Felsenräume und Kennzeichnung der Architekturrelikte bei der Felsenterrasse. Vermessung D. Tóth et al., 2007–2008.

pod historickou hranicou územia Vydrice (hranica je vyznačená na mape Peripheria terreni circa Arcem Regiam Posoniensem... z 18. storočia, obr. 8). Historická zástavba na tomto teritóriu bola v skutočnosti z rôznych dôvodov asanovaná od roku 1945 po 1969. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v čase asanácie zdokumentoval objekty, ktoré boli z technického a bezpečnostného hľadiska prístupné. V tom čase už boli plošne asanované veľké časti Vydrice. Priestory vyhlbené v hradnom brale boli zistené iba v minimálnom rozsahu a neboli zamerané.

V súčasnosti odkryté skalné priestory K1 až K10 sú situované na severnej strane ulice Vydrice, prevažne pod severným záverom úzkych parciel s terasovitou zástavbou. Ide o veľké halové priestory (okrem už uvedeného priestoru K1 napr. priestor K2: dĺžka 1250 cm, šírka 425 cm, výška 350 cm; priestor K3: dĺžka do 1500 cm, šírka 800 cm, výška 425 cm), vylámané v prírodnej rastlej skale, pričom vstup do týchto priestorov je pod vertikálnou skalnou stenou. Celé územie nesie znaky vylámaných hmôt kameňa, často priamo s pravouhlými výklenkami.

Vertikálne časti architektonických reliktov sú na viacerých miestach priamo primurované (prevažne malorozmernou tehloú) k takto vytvorenej terénnej terase. Na základe analýzy situácií a stavebnej technológie architektúry sme dospeli k názoru, že výstavbe stredovekých objektov predchádzala ťažba kameňa, teda na južnej strane hradného brala bol kameňolom až do konca 14. storočia. Tradične sa v literatúre objavuje kameňolom iba na západnej strane hradného brala, ktorý je známy aj z archívnych záznamov z roku 1459. Je vyznačený na Marquartovom pláne Bratislavy z r. 1765, aj na katastrálnej mape z roku 1894. Vertikálne, často účelovo dodatočne opracované (vylámané) skalné steny na riešenom území však dokumentujú ťažbu kameňa aj na južnom a juhovýchodnom svahu.

Osobitne pozoruhodný je **skalný priestor K3** (vstup zistený v situácii nad terénom 35A). Pod týmto priestorom je aj dolné podlažie (skalný priestor označený K9, s iným vstupom). Priestor K3 predstavuje halovú dispozíciu s úzkym a zníženým záverom; tu je otvorom spojený s dolným podlažím, pričom vetráky v tehlovej klenbe dolnej siene tvoria ďalšie prepojenie. K3 má celkovú dĺžku 1500 cm, rozpätie pri vstupných výklenkoch 800 cm, v najvyššom bode výšku 461 cm. Na viacerých miestach je zreteľná dlažba z riečnych kameňov drobných rozmerov, ukladaná do vápennej malty. Pôvodne mal vstup prevýšený polkruhový záklenok a pred ním, na východnej strane je hlboký murovaný výklenok, relikť pôvodného asanovaného interiéru pred skalným priestorom. Interiér je upravený do architektonických vzťahov tehloú (29 × 15 × 5 cm) na úzku špáru, miestami s využitím pravouhlých kamených blokov. Malta je svetlá, syto vápenná, s vysokým obsahom štrku (0,2 až 3 cm), veľmi



Obr. 8. Peripheria Terreni Circa Arcem Regiam Posoniensem... Plán o rozhraní majetku mesta Bratislavy a Hradu – majetku dedičných županov Pálffyovcov. Pod Hradom je znázornený rad ľudoviny so stanovými strieškami. Doteraz nepublikovaný plán okolia Bratislavy z 1. polovice 18. storočia. Peripheria Terreni, Archív mesta Bratislavy, plán č. 1330.

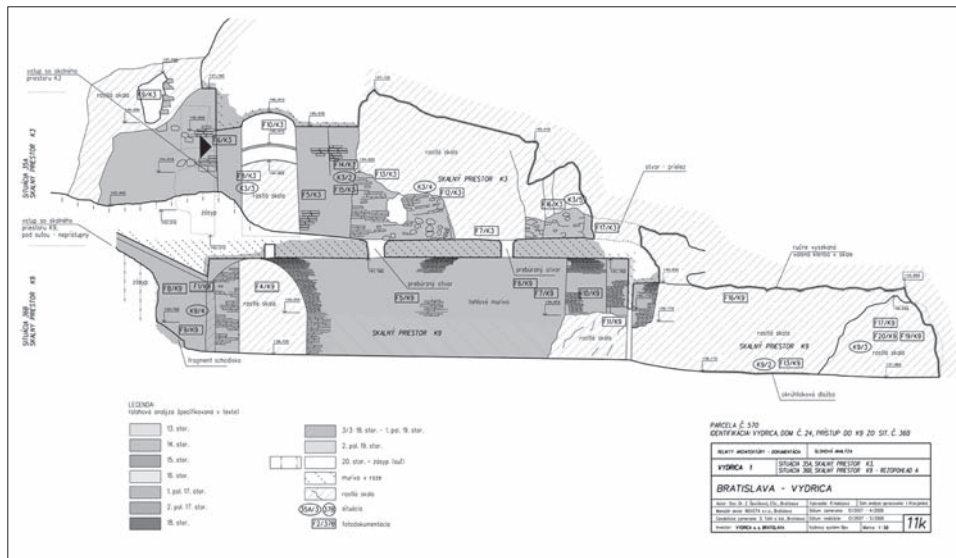
Abb. 8. Peripheria Terreni Circa Arcem Regiam Posoniensem... Plan mit Abgrenzung der Besitztümer der Stadt Bratislava und der Burg – der Besitztümer der Erbgespans Palfy. Unterhalb der Burg werden eine Reihe Eiskeller mit kleinen Zeltedächern dargestellt. Bisher unveröffentlichter Plan der Umgebung von Bratislava aus der ersten Hälfte des 18. Jhdts. Peripheria Terreni, Archiv der Stadt Bratislava, Plan Nr. 1330.

pevná. Tehlové murivo je dômyselne napájané na vylámanú skalu. Priestor K3 bol súčasťou domu č. 24 na parcele 570. Spôsob výstavby, materiál a technológia, fragmenty štrkovej omietky umožňujú datovať objekt do 14. storočia (pravdepodobne jeho záveru), ako využitie staršieho priestoru vytvoreného vyťažením kameňa z hradného brala. Adaptácia priestoru na iné účely (napr. skladu) v skutočnosti v úrovni nadzemných podlaží (vo svahu) v severnej časti veľkej parcely naznačuje význam situácie (ochrana, bezpečnosť pred záplavami). K 1. stavebnej etape radíme aj relikty priestorov s klenbou pred vstupom a vysoký tehlový záklenok pôvodného vstupu.

Aj všetky novšie úpravy sa opäť vyznačujú veľkou kvalitou stavebných prác, pričom tu bola použitá opäť signovaná tehla slobodomurárskej lóže. Materiál i technológia je príbuzná s dodatočnými úpravami v priestore K1. Tieto úpravy možno širšie určiť ako neskoroklasicistickú úpravu priestoru, ktorá môže súvisieť so spoločenským využitím priestoru.

Dom č. 24, ktorého súčasťou sú skalné priestory K3 (a dolný priestor, K9) už v roku 1968 nejestvoval. Bol zbúraný krátko po roku 1955. Pravdepodobne z tohto obdobia je v archívnej dokumentácii (Bratislava BLOK 23/I 1968–1971) vložený terénny náčrt, schéma, kde je v reze dokumentovaný aj skalný priestor vo dvoch podlažiach v hradnom brale (akad. arch. M. Bašková). Presné zameranie je súčasťou aktuálneho výskumného elaborátu (Ševčíková 2007–2008).

Vzhľadom na charakter tohto dvojpodlažného „suterénu“ K3 a K9 v úrovni 2. terénnej terasy na parcele je pravdepodobné, že pôvodne celý priestor bol miestom vyťaženia lomového kameňa z hradného brala, v ktorom sa neskôr (v 14.–15. storočí) vytvoril dvojpodlažný priestor vložением klenby a čiastočným obmurovaním stien tehlu (obr. 9). Z hľadiska funkcie je iste dôležitá veľká (aj dispozičná) úprava z obdobia klasicizmu typickou tehlu, ktorá je signovaná razidlom slobodomurárskej lóže. Vzhľadom na vysokú kvalitu a atypický rozmer predpokladáme, že pochádza z inej lokality, napr. z Rakúska. No vyhodnotenie a datovanie skalného priestoru K9 (ako aj K1 a K3) je výsledkom širšieho historického kontextu lokality Vydrice a pôsobenia slobodomurárov ako „navýsosť mestského hnutia (Kováč 2005, 149). V 2. polovici 18. storočia sa rozvíjal intenzívny spoločenský život Bratislavy aj zásluhou Krá-



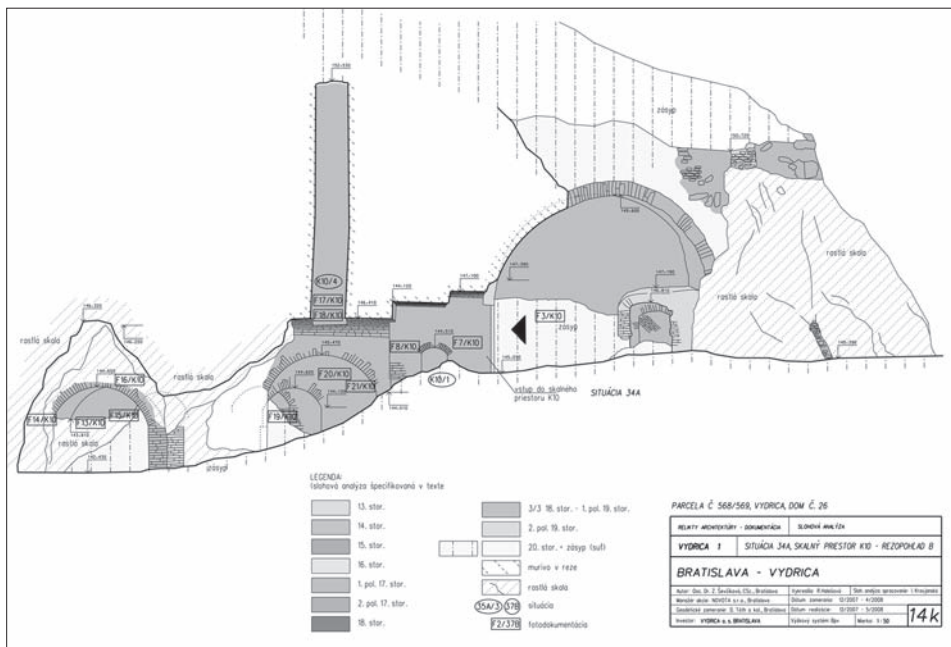
Obr. 9. Bratislava, Vydrice, riešené územie V1. Dvojpodlažný skalný priestor K3–K9 s nálezom tehlového plášťa vylámanej skaly-tehy so signatúrou slobodomurárskej lóže. Geodetické zameranie D. Tóth a kol., vyhodnotenie nálezov Z. Ševčíková, digitálne spracovanie I. Kravjanská. Zameranie, rez so slohovou analýzou, 2008.

Abb. 9. Bratislava, Vydrice, untersuchtes Gebiet V1. Zweistöckiger Felsenraum K3–K9 mit Funden eines Ziegelsteinmantels aus herausgebrochenen Felsen-Ziegelsteinen mit Signatur der Freimaurerloge. Geodätische Vermessung D. Tóth et al., Auswertung der Funde Z. Ševčíková, digitale Bearbeitung I. Kravjanská. Vermessung, Schnitt mit Stilanalyse, 2008.

ľovskej uhorskej miestodržiteľskej rady a Kráľovskej uhorskej dvornej komory, s čím súvisel príchod vysokých úradníkov, vzdelancov, vojenských hodnostárov, umelcov, obchodníkov i remeselníkov. Ich činnosť mala priamu podporu panovníckeho páru na Bratislavskom hrade – miestodržiteľa Alberta a jeho manželky Márie Kristíny, ktorí na Hrade organizovali aj stretnutia slobodomurárov (Hradská 2005, 58). Nie náhodou boli ich portrétné reliéfne medailóny neskôr umiestnené pri vstupe do slobodomurárskeho „chrámu“ v hoteli Speneder (neskorší Carlton) v roku 1879. Vplyv nového hnutia šírili najmä vzdelané osobnosti, ktoré sa zameriavali na vedecké disciplíny (napríklad aj J. W. Kempelen, strojca hradného vodovodu), ale aj predstavitelia vysokých vojenských kruhov z panovníckych dvorov Európy. Najstaršou lóžou na území vtedajšej Bratislavy bola lóža Taciturnitatem (K mlčanlivosti), ktorej členovia patrili k vysokým úradníkom a zaoberali sa predovšetkým alchýmiou a kabalistikou. Vznikla už okolo roku 1760 (Hradská 2005, 18, 23) a je radená k tzv. Vojenskej únii. Bratislava je aj hostiteľkou lóží z Viedne a Prahy v druhom období, najmä po roku 1867, keď v rakúskej časti monarchie je hnutie zakázané, ale v Uhorsku povolené. Vieme, že jej členovia sa schádzali v pivniciach súkromných domov a rozkvet slobodomurárstva v Bratislave sa datuje najmä do obdobia 19. storočia, keď sa „Prešporok“ stal centrom slobodomurárskych lóží v strednej Európe (Hradská 2005, 19, 20). Dom č. 24 na Vydrici už v roku 1967 nejestvoval. Nevylučujeme, že pôvodne mal komunikačné prepojenie aj s klasicistickým viacpodlažným domom č. 15 na Zámockých schodoch, blízko východnej, Žigmundovskej hradnej brány. Napokon takéto „vertikálne“ terénne prepojenie (medzi Vydricou a ulicou Zámocké schody) mali aj iné domy z Vydrice, pretože línia hornej hranice ich záhrad a novšie parcely zo Zámockých schodov sú intenzívne zastavované najmä v období klasicizmu.

**Skalný priestor K10** bol súčasťou zástavby **na parcele č. 569/568 s domom číslo 26** na severnej strane ulice Vydrica. Bol vytvorený zložitým systémom pôvodne prepojených priestorov; na východnej strane je toto prepojenie úplne zavalené sutinami. Nadzemnú predsieň tohto podzemného skalného labyrintu tvorila pôvodne veľká, priečne situovaná hala s imponantnou, vysokou valenou klenbou, ktorú v kontexte celkovej zástavby datujeme do etapy neskorkej renesancie, do 1. polovice 17. storočia. Fungovala ako sala terrena. Na stenách totiž boli mramorové mušle malých prístenných fontán, ktoré boli zachované ešte aj v čase asanácie Vydrice v roku 1967 (Bratislava BLOK 23/I 1968–1971). Takýto priestor (sala terrena) poznáme aj zo súkromnej rezidencie Pálfyovcov, dedičných županov Bratislavského hradu, pod severným svahom hradného brala, práve z tohto obdobia. Nie je ničím nezvyčajným, keď aj nižšia šľachta sleduje stavebné vzory významných predstaviteľov doby a tak aj tento dom č. 26 (kúria) má znaky vyspelej slohovej architektúry. Z haly sa otváral podzemný skalný systém (obr. 10). Celá stavba, situovaná na úzkej parcele, ako aj zachované podzemné priestory odkazujú na významného stavebníka a zručných staviteľov s veľmi precíznym remeselným rukopisom. Priestory a chodba, vysekané v skale sú vo viacerých úsekoch zaklenuté pravidelnou perfektne budovanou tehlovou klenbou, ktorá je zasadená v nábehu do skalných stien. Niektoré časti rovných murovaných plôch sú omietané a pod vrstvou neskorších náterov je zachovaná autentická renesančná, výrazne hladená omietka. V prvom poli skalného priestoru, za klesajúcou prístupovou chodbou, je v klenbe pôvodný štvorhranný otvor (70 × 70 cm) komínového vetráka, ktorý je zvnútra omietaný; vetrák, ktorý vertikálne prechádza celou skalnou masou v celkovej výške až 625 cm je pri vyústení v exteriéri zavalený sutinami. V čase, keď v roku 1967 prebiehala terénna dokumentácia Vydrice, bol dom práve v asanácii a náčrt tejto skalnej „pivnice“ bol preto hypotetický. Skutočný stav, i keď v závale sutín, dokumentuje až súčasné geodetické zameranie.

Skalné priestory, ktoré sme označili ako K1 až K10, boli súčasťou funkčných a dispozičných vzťahov architektonickej zástavby na jednotlivých parcelách po celé storočia. V rámci našej dokumentácie boli prvý raz presne identifikované, situované geodetickým zameraním v celkovom zameraní územia (v mierke M 1 : 200) a osobitne jednotlivo zamerané (M 1 : 50). V prevažnej miere ide o doteraz neznáme architektúry, ktoré boli takto prvý raz lokalizované v rámci pôvodnej zástavby a vyhodnotené z hľadiska veku a slohovej analýzy.



Obr. 10. Bratislava, Vydrica, riešené územie V1. Skalný priestor K10. V predsieni podzemných skalných hál bola sala terrena. Geodetické zameranie D. Tóth a kol., vyhodnotenie názvov Z. Ševčíková, digitálne spracovanie I. Kravjanská. Zameranie, rez so slohovou analýzou, 2008.

Abb. 10. Bratislava, Vydrice, untersuchtes Gebiet V1. Felsenraum K10. In der Vorhalle der unterirdischen Felsenhallen befand sich eine Sala terrena. Geodätische Vermessung D. Tóth et al., Auswertung der Funde Z. Ševčíková, digitale Bearbeitung I. Kravjanská. Vermessung, Schnitt mit Stilanalyse, 2008.

Na základe výsledkov terénneho výskumu sme dospeli k názoru, že tradovaná predstava o tom, že obyvatelia dodatočne hĺbili pivnice do skalného masívu, t. j. po postavení domu, je v skúmanej polohe vylúčená. Takáto prax sa iste realizovala až vo vyššej úrovni svahu hradného brala, po postupnom stavebnom zaplnení dlhých parciel a záhrad, ktoré siahali až k línii hranice medzi majetkom mesta a majetkom Hradu (v 17. storočí). Z výskumu reliktovej vo východnej časti Vydrice je zrejmé, že zástavbe v tejto lokalite predchádzalo vyťaženie kameňa, teda kameňolomu; napr. v 1. polovici 15. storočia sú dokumentované 4 kameňolomy na Vydrici, pri Lugislande, pred Dómom sv. Martina a v Sellendorfe, no tvrdý kameň sa prevažne dovážal z Rakúska (Hudáková 1978, 63–67). Ťaženie kameňa z hradného brala sa uskutočňovalo nepochybne k výstavbe hradu, neskôr k výstavbe kamenného opevnenia hradu i mestských hradieb. A. Fiala dokumentuje jestvovanie kameňolomu ešte v 14. storočí, ako predchodcu stredovekej zástavby aj na východnej strane hradného návršia (lokalita pri kostole sv. Mikuláša). Kameň z hradného brala bol použitý aj pri výstavbe sakrálneho objektu, predchodcu Dómu sv. Martina, pričom kameň sa z brala ťažil „pravdepodobne už od 9. storočia“ (Štefanovičová 1969, 63; 2004, 25). Často citovaným kameňolomom je situácia nad vyústením tunela pri Dunaji, ktorý sa spomína v listinách v r. 1459 (Horváth 1990, 315) a je zachytený ešte aj na katastrálnej mape mesta z roku 1894. Zachované, opracované, zvislé steny hradného brala a stopy po vyťahovaní blokov zaznamenal aj A. Piffel vo svojom denníku, keď chcel zistiť, „akú úlohu hrali kameňolomy od dnešného tunela až po Vydricu, kde steny dnešných brál sú vytvorené umelo“ (2007, 160).

Relikty architektúr – skalné priestory, zistené súčasťou pôvodnej stredovekej a neskoršej zástavby na severnej strane ulice Vydrice predstavujú špecifickú charakteristiku danej lokality a z hľadiska kultúrno-historickej topografie samotného mesta Bratislava osobitnú hodnotu „génia loci“. Ich vznik situujeme prevažne do obdobia 14. storočia, do doby akcelerácie

podhradného osídlenia, pričom samotný terén (terénne terasy a niektoré vyťažené priestory) sú výsledkom ťažby kameňa už v skoršom období a súvisia nepochybne aj s výstavbou (prestavbou) hradného areálu a opevňovaním mesta. Zistené (odkryté) skalné priestory majú prevažne charakter halových priestorov, ktoré boli vytvorené vylámaním a vyťažením kamennej hmoty. Skalné haly sú upravované v 14. až 17. storočí a v závere 18. storočia sú ďalej architektonicky „zušľachtované“, alebo spevňované (doplnené tehlové klenby v nadväznosti na skalné steny, tehlové portály, výklenky, vetracie šachty, schodiská).

Predmetom stavebno-historickej dokumentácie a vyhodnotenia boli aj ostatné nálezy na skúmanej ploche. **Archeologická sonda V/1** odкрýva vlastne architektonické reliktý zástavby dvoch objektov: na východnej strane **dom č. 16**, asanovaný už dávnejšie, hneď po r. 1945, (novšie označenie **parcely 580**) a na západnej strane reliktý architektúry **domu č. 18**, na **parcele č. 574**. V sonde je odkrytá hranica a časti dispozície na dvoch parcelách. V mieste domu č. 16 bol odkrytý kamenný múr šírky 140–150 cm, budovaný systémom emplektonu, s hrubozrnnou štruktúrnou vápennou maltou s malým množstvom ílu, s veľmi pevnou substanciou. Odkrytý interier má väzbu k situácii v sonde VI, ktorého situácia umožňuje aj datovanie.

Na západnej strane sondy je odkrytá dispozícia objektu v pôvodnej úrovni 1. nadzemného podlažia. **Dom (č. 18)** je k susednému objektu priložený na zreteľnú širšiu špáru. Múr v tejto úrovni má šírku 80 cm. Bol zachytený aj severovýchodný roh interieru a tehlové schodisko do 1. podzemného podlažia. Priamo pod ním je vstup do 2. podzemného podlažia, ktorý bol vysekaný do skalného podlažia s „klenbou“ vylámanou do tvaru ostro lomeného oblúka. Samotný objekt datujeme do 14. storočia až 15. storočia, no schodisko, nástupnice a preklenutie vstupu sú upravené v 20. storočí.

**Archeologická sonda VI/1** na ploche Vydrice 1 odкрýva časť situácie na severnej strane ulice Vydrice, architektúru, ktorá sa priamo stavebne viaže na rastlú skalú. V západnej časti sondy je priestor odkrytý z troch strán, vymedzený na S, V, Z strane architektonicky. Súvislé kamenné riadkované murivo z prisekaného lomového kameňa je spájané maltou s vysokým obsahom vápna, hrubého štrku (0,2 až 3 cm) s prímiesou okrového ílu. Na západnej strane sa dvíha úsek nábehu klenby z predsúvaných platní zo svetlého kameňa. Spojivom je vápenná malta s obsahom ílu a drobného štrku. Celý nábeh valenej kamennej klenby (odkrytý v dĺžke 650 cm) je osadený na osekanú rastlú skalú. Valená klenba pôvodne preklenula rozpätie 475 cm. Priestor s kamennou klenbou datujeme do 2. pol. 13. storočia. Ako celok predstavuje časť pôvodnej stredovekej zástavby 1. nadzemného podlažia **domu č. 16** v západnej časti parcely. Veľká časť ostatnej zástavby s obvodovou stenou v šírke 130–150 cm na parcele je v archeologickej sonde V/1.

**Územie plochy Vydrice 2** je determinované areálom Vodnej veže. Jej nadregionálna funkcia colnice a priestorová dominancia zaniká až v priebehu 2. tretiny 17. storočia, po zámernej deštrukcii vojskami cisárskeho generála H. D. Dampiera v roku 1620 (Klinčoková–Ferus 1982, 111). V tomto období dochádza k postupnej dostavbe na pomerne úzkych parcelách na severnej strane ulice Vydrice, až k zaniknutému východnému obvodu Vodnej veže. Plocha parciel klesá južným smerom a zástavba je riešená v zmysle terénnych daností.

Sonda I/2 je situovaná v SZ časti Vydrice. Odkrýva časť stredovekej zástavby na parcele 557, domu č. 38. **Archeologická sonda II/2 a III/2** odkrýva reliktý architektúry, ktoré dokumentujú staršie stavebné etapy pred výstavbou (pred založením) tzv. Brauneckerovho paláca z poslednej tretiny 18. storočia. Na severnej strane parcely 553 domu č. 42 – asanovaného paláca, v sonde II/2 boli odkryté staršie stredoveké reliktý zástavby s prestavbou v 17. storočí a systém tehlou vymurovanej kanalizácie z 18. storočia. V južnejšie položenej sonde III/2 okrem fragmentov obvodových múrov (50–60 cm) dvojpriestorového domu datovateľného do 17. storočia a častí murív paláca s úsekmi klenbových pásov podzemného podlažia (z 18. storočia) je odkrytý relikt samostatného stredovekého objektu. Masívny kamenný úsek múru s diagonálnym zalomením, so základovou špárou 405 cm pod terénom predbežne





Obr. 11. Bratislava, Vydrica. Tzv. Brauneckerov palác na Vydrici v 30. rokoch 20. storočia. Súkromný archív autorky textu.  
 Abb. 11. Bratislava, Vydrica. Sog. Palais Braunecker in Vydrica in den dreißiger Jahren des 20. Jhdts. Privatarchiv der Verfasserin.

datujeme do 14.–15. storočia. Nevylučujeme funkčný vzťah k pevnosti Vodná veža a jej širšej fortifikačnej báze (Baxa–Ferus–Klinčoková 1989, 161), resp. západného opevnenia územia Vydrice, keďže vieme, že predmestie bolo chránené hradbami aj pri Vodnej veži; hradby sa pripájali k hradnému bralu (Klinčoková–Ferus 1982, 119) a boli zbúrané až v roku 1440 (Horváth 1990, 315).

Z nálezov i archívnych správ je zrejmé, že k radovej zástavbe v tesnom susedstve Vodnej veže dochádza najskôr až na konci 16., resp. v 17. storočí. Generálna koncepcia výstavby neskorobarokového palácového areálu znamená zánik starších vrstiev na dvoch parcelách s čiastočným záberom susednej parcely na východnej strane. Ku koncepcným činom z 18. storočia z čias výstavby areálu, zistených v archeologickej sonde II/2 patrí systém podzemnej murovanej kanalizácie, ktorá nepochybne súvisela so zavodňovaním a odvodňovaním domu a záhrady s využitím prívodu z Vodného vrchu. Na archívnej mape územia z roku 1894 je zreteľné, že vodná stružka (označená ako jarok s vodou) ústi do záhrady paláca.

Tzv. Brauneckerov palác, postavený okolo 1770 architektom Mühlerom, mal niekoľko terasovitých záhrad s fontánami a oranžériou. Hlavná, dvanásťosová fasáda mala mohutný kamenný volutový portál. Objekt, zachytený aj na dobovej medirytine (J. Müller a G. Prixner okolo 1790) bol nazývaný aj Kettenhaus, keďže tu bolo možné uzavrieť prístup do ulice silnou reťazou. Vieme, že palác patril v roku 1780 dvom rodinám – Schwarzovcom a Pittingerovcom. Rodine baróna Brauneckera patril palác v skutočnosti až od roku 1813. Od roku 1908 tu bol Detský domov s menom dobročinného farára Karola Scherza de Vasoja. Areál s domom č. 42 zanikal postupnou devastáciou najmä po roku 1945 a bol asanovaný v roku 1969.

Na južnej strane zaniknutej ulice Vydrica **sonda č. I/3** odkryla okrem mladších dvoch úsekov murív (17. storočie) a fragmentu múra kladeného na íl, aj súvislú dispozíciu nepravidelného štvorcového priestoru, ktorý je pod úrovňou terénu zachovaný do výšky 255 cm. Odkryté relikty nemajú zachované slohovo upresňujúce detaily. Ide o zapustené podlažie **domu č. 23 na parcele 534**, ktorý bol v čase asanácie Vydrice už dávnejšie vybúraný. Na zá-

klade vyhodnotenia južnej strany ulice však sa dá predpokladať, že rovnako ako susediaci dom č. 25, aj odkrytý priestor patril k zapustenému podlažiu dvojpriestorového domu v uličnej fronte. Kapsa po tráme naznačuje výšku zastropenia. Rovnaká riečna dlažba bola zistená v úrovni pôvodného dvora na východnej strane objektu.

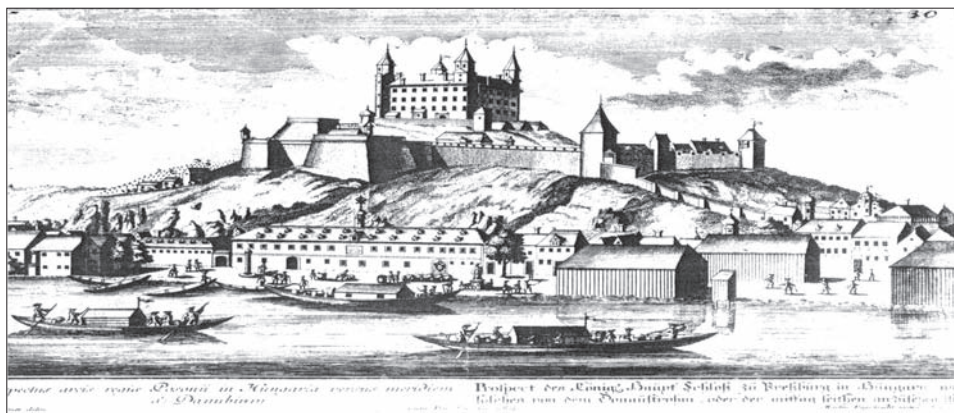
**Sonda č. II/3** odkryla relikty architektúr dvoch domov na južnej strane ulice Vydrice. Na východnej strane je to **dom č. 33, parcela 539** a na západnej strane **dom č. 35, parcela 540**. Z domu na východnej strane sú to obvodové múry prvého podzemného podlažia, pozdĺž pôvodnej ulice Vydrice. Paralelne, na južnej strane, je schodisko, pôvodne prístupné z dvora polkruhovo zaklenutým neskorogotickým portálom v prístavku, ako to vyplýva z dokumentácie Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody z r. 1968–1971. Odkrytá situácia dokumentuje dve stavebné etapy: pôvodne dvojpriestorový dom so suterénom a výklenkom a druhú etapu, ktorá znamenala veľkú prestavbu v neskorkej renesancii, v zmysle novej funkcie; od roku 1666 sa na tejto adrese uvádza hostinec U čierneho leva, ktorý patril Mikulášovi Strauszovi a fungoval až do 19. storočia (Holák 1969, 81). Bol to zájazdny hostinec s nádvorím „rezervovaný pre moravských obchodníkov s chmelom, pre sliezkych formanov a pre rybárov z Raabu“ (Piffl 1969, 122).

Územie Vydrice IV, na ktorom boli realizované **sondy I/4, II/4, III/4** sa nachádza na západ od Vodnej veže, na rozhraní lokality Vydrice a Zuckermandel (Žižkova ulica). Architektúra pôvodnej zástavby bola situovaná na najnižšej terénnej terase v tejto časti nábrevia rieky a bola funkčne napojená na Dunaj a jeho lodnú prevádzku. Zásobovacie zariadenie lodnej riečnej dopravy sa uvádza na tomto mieste od 17. storočia (Stieberová 1977, 60), pričom sa predpokladá staršie založenie (Vyčislík 1974, 64; Šášky 1987, 200). Predchádzajúce archeologické výskumy, ako aj aktuálny výskum dokumentujú vysokú navážku (najmenej 415 cm v sonde; Vallašek–Plachá 1972, 28; Piffl 1969, 53). Prevažujúce časti reliktov architektúry datujeme do 17. storočia, pričom na novú výstavbu bol použitý aj materiál starších, asanovaných objektov. Ide o úseky pôdorysnej dispozície blokového objektu s prejazdom a ďalšej budovy (Žižkova č. 2 a č. 4), ktoré vytvárali architektonický celok Cisársko-kráľovského arzenálu, (obr. 12, obr. 13), ktorý v tejto podobe, na mieste pálfyovských koniarní, vzniká v 17. storočí. Tu bolo kotvisko dunajského loďstva (Naval Armament) a plavebný arzenál (Navalis Arsenal; Závadová 1974, 47). Bratislava od stredoveku patrí k mestám, ktoré vyko-



Obr. 12. Bratislava, Vydrice. Brauneckerov palác. Lept a medirytina I. Müllera a G. Prixnera, okolo 1790. Vyznačený nález pavilónu. Podľa Závadová 1977, 71.

Abb. 12. Bratislava, Vydrice. Palais Braunecker. Radierung und Kupferstich von I. Müller und G. Prixner, um 1790. Hervorhebung Fund eines Pavillons. Nach Závadová 1977, 71.



Obr. 13. Bratislava, Vydrica. Bratislavský hrad z juhu. Medirytina M. Engelbrechta podľa F. B. Wernera, 1935. Na pobreží je stavebný súbor Arzenálu. Podľa Závadová 1977, 47.

Abb. 13. Bratislava, Vydrica. Burg Bratislava von Süden. Kupferstich von M. Engelbrecht nach F. B. Werner, 1935. Am Ufer das Bauensemble des Zeughauses. Nach Závadová 1977, 47.

návali obchodné a vojenské dopravné služby na Dunaji. Už v najstaršom mestskom privilégium v r. 1291 dostávajú bratislavskí mešťania právo dopravovať tovar po Dunaji. Najvýznamnejším domácim tovarom bolo víno, ďalšou výsadou je dovoz soli z Rakúska. K historicky významným, dokumentovaným udalostiam patrí návšteva ruského cára Petra Veľkého v Bratislave v dňoch 18.–22. júna 1698, ktorý na okružnej ceste po Európe, po jednaní vo Viedni bol aj na obhliadke dunajskej riečnej vojenskej flotily a Arzenálu v Bratislave. Objekty Arzenálu, odkryté v citovaných sondách slúžili až do 20. storočia, ako zásobovací úrad a sklad, v 19. storočí vojenské sklady a pekárne; výtopne a pece boli čiastočne odkryté v sonde II/4. V tomto objekte bola po roku 1918 Divízna zásobáreň č. 9 ČS armády a proviantný úrad. Objekty areálu boli asanované v roku 1971.

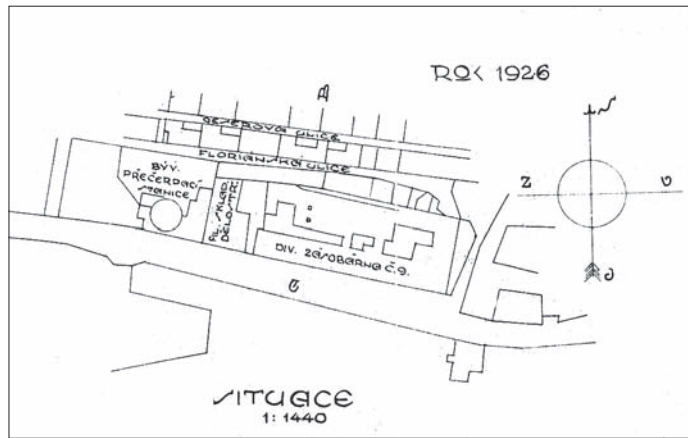
Na tomto území (v časti Vydrica 4) boli výskumom zistené aj iné funkčné objekty; lokalita je vlastne komunikačným predpolím západne od Vodnej veže a zároveň miestom, ktoré je teritoriálne a právne previazané s areálom hradu. K podstatným fenoménom územia je samotná voda; voda rieky v zmysle vodnej cesty, úžitková voda pre remeslá, voda pre zásobovanie pitnou vodou, ako prírodný živel (dažďová a odpadová), ktorá sa odvádza zo svahov hradného návršia a z viníc, voda v podobe ľadových blokov, ktoré zabezpečujú chladenie skladovaných potravín po celý rok. K tomuto fenoménu sa viažu nielen archívne dokumenty, ale aj relikty zistené na danom území.

Zo systému Kempelenovho vodovodu – Brunn Maschin Haus z 18. storočia (situácia 01, parcela 930, Žižkova 6), ktorý zásoboval dômyselným čerpacím systémom hradný areál zo studne pri Dunaji, je nateraz zistený úsek zaklenutého, tehlu murovaného kanálu stupačky, pri ktorej viedli do prudkého svahu kamenné schody. Archívny výskum priniesol dokument z roku 1922 a 1926, kde je na situácii a na projekte zachytený starý stav a prebudovanie čerpacej stanice na dielne (obr. 14). Nateraz je samotná studňa, resp. situácia čerpadla neskúmateľná; stoja tu garáže z 20. storočia.

Za areálom prístavného Arzenálu dodnes stojí úsek priebežného kamenného múru, ktorého celková dĺžka je zachovaná v rozsahu 9 465 cm a má výšku 900 cm. Múr je opretý o terénnu terasu, nad ním bola Floriánska ulica. Tento priebežný, doteraz nepovšimnutý múr tvoril síce severné ohraničenie pozemku Arzenálu, ale nebol jeho súčasťou. Vzhľadom na technológiu murovania (riadkové murivo z pritesaných lomových kameňov a veľmi pevná štrkovo-vápenná malta) patrí k starším situáciám. Kamenný múr má pevnostný charakter, predbežne datovateľný do 16. storočia a tvoril pravdepodobne súčasť protitureckého obranného systému prístaviska a obrany mesta pri brode.

K špecifikám daného územia patria aj odkryté ľadovne. Ich polohu dokumentuje do-

teraz nepublikovaný plán Archívu mesta Bratislavy Peripheria Terreni Circa Arcerm Regiam Posoniensem... situačný plán okolia Bratislavy z 1. polovice 18. storočia (z výskumu V. Obuchovej). Jedna zo zistených ľadovní (**situácia 5A**) má priemer 600 cm, kopulovité zaklenutie a zistenú hĺbku 743. Valcový objem je vysekaný v skalnom podloží a obštvávaný tehlo, z vonkajšej strany s izolačnou vrstvou ílu a zeminy. V základni klenby sú kanálové otvory zo západnej strany a zo samotnej



Obr. 14. Bratislava, Vydrice, bývalý Arzenál a pôvodné čerpadlo Kempelenovho vodovodu. Situácia na archívnom projekte z roku 1926, z doby adaptácie na nové využitie ČS. armádou. Doteraz nepublikovaný plán Návrh na opravu dvoch pekární, komínu v divis. zásobárne č. 9 v Bratislave. Archiv mesta Bratislavy, uložen. pod parc. č. 928-9.

Abb. 14. Bratislava, Vydrice, ehemaliges Zeughaus und Originalpumpe einer Kempelen-Wasserleitung. Situation auf einem Archivplan aus dem Jahr 1926 aus der Zeit der Adaptierung zwecks neuer Nutzung durch die tschechoslowakische Armee. Bisher unveröffentlichter Reparaturplan zweier Bäckereischornsteine im Divisionsdepot Nr. 9 in Bratislava. Archiv der Stadt Bratislava, aufbewahrt unter Parz.-Nr. 928-9.

situácie vo svahu hradného vrchu sa dá predpokladať, že pôvodne išlo o cisternu na vodu privádzanú z prameňa na Vodnom vrchu. Objekt datujeme do 17. storočia. V pôvodnej situácii pri vyústení Floriánskej a Štukovej ulice je odkrytá iná ľadovňa (**situácia 2A**). Kruhová stavba z prískaného lomového kameňa má na severnej strane zachovanú aj časť nadzemného plášťa. Predbežne datujeme objekt do 16. storočia. Z archívnych fotografií je zrejmé, že ľadovňa fungovala ešte aj v 20. storočí.



Obr. 15. Bratislava, Vydrice, pohľad na terén s reliktmami architektúry v polohe V1 na svahu pod Žigmundovskou bránou Bratislavského hradu. Stav v r. 2008. Foto O. Novotová.

Abb. 15. Bratislava, Vydrice, Blick auf das Gelände mit Architekturrelikten in der Lage V1 am Hang unterhalb des Sigismundturs der Burg Bratislava. Foto O. Novotová, 2008.

Na severozápadnom nároží širšieho areálu Vodnej veže je zistený objekt s nepravidelným, mierne lichobežníkovým pôdorysom so zaoblenými vnútornými rohmi. Je z lomového prískaného kameňa, s charakteristickým vápenným pojivom s obsahom štrku. Má znaky viacnásobných úprav, južná strana po deštrukcii bola znovu vybudovaná (v 17. storočí). Nie je vylúčené, že objekt slúžil pôvodne ako cisterna, neskôr ako ľadovňa, i keď existuje aj hypotéza, že ide o pracháreň Vodnej veže.

Vo všetkých objektoch (ľadovni) boli zistené vrstvy slamy a pilín a je zrejmé, že slúžili svojmu účelu až do nedávnej minulosti (i v prvej polovici 20. storočia).

Skalné priestory, rovnako ako aj ostatná zástavba Vydrice prešla v čase od konca 18. storočia veľkými zmenami. Odchod významných úradov a úradníkov do Budína znamená zmenu vlastníkov jednotlivých objektov. Podzemné priestory, aj významná a elegantná sala terrena niekdajšej kúrie–domu č. 26 strácajú svoj význam a stávajú sa súčasťou „pivníc“, maštali a remeselníckych skladov pauperizovaného „predmestia“ – Vydrice. Príval nových pracovných síl v 2. polovici 19. storočia a neskôr (Obuchová 2009) nutnosť lacného ubytovania zmožuje potrebu prenajímateľných priestorov. Pribúdajú rôzne typy prístavieb a provizórnych ubytovaní. Z kamenných mušlí saly tereny sa stávajú kŕmne žľaby pre dobytok, kone a kozy. Vidiecky život a spôsob života čoskoro prekryje historickú podobu niekdajšej mestskej Vydrice. Skalné priestory sú už nielen skladmi, ale znamenajú aj spoľahlivý úkryt polosveta a neviditeľné zázemie Vydrice. V tomto zmysle prežili dodnes (Baláž 2007). Vydrica, ktorej obraz preživa v pamäti ako hriešneho a zatrateneho predmestia so všetkými znakmi zániku a chudoby však v priezore výskumu architektonických reliktov preukazuje význam svojej histórie. Bola súčasťou židovského mesta, ktorého osud bol spečatený na konci 30. rokov 20. storočia (Pojtek 1941–1942, 7; Ševčíková 2011, 77–99; 2011, 27). Chátranie architektúr končí totálnou asanáciou zástavby v 60. rokoch 20. storočia v čase výstavby nového mosta SNP cez Dunaj a územie je zmenené na svahy so sutinami.

Výskum a vyhodnotenie priniesli mnohé doteraz neznáme skutočnosti. Kamenné architektúry, rozmanité skalné haly z obdobia stredoveku naznačujú prosperujúce obchodné centrum pod južným hradným svahom a potvrdzujú názor (Baxa–Ferus 1988), že Vodná veža bola vlastne pôvodným západným vstupom do rodiaceho sa stredovekého mesta pod hradom. Územie pozdĺž cesty po úzkom páse pobrežia až k brodu (a colnici) na Dunaji bolo živým a prosperujúcim obchodným a skladovým miestom s nadregionálnym významom. Na túto (ignorovanú) skutočnosť upozornil už takmer pred polstoročím reštaurátor Albert Leixner (1976, 312), keď na dome č. 15 na Vydrici odkryl v čase asanácie gotickú sgrafitovú výzdobu rovnako kvalitnú, ako na radnici. Píše: „... nálež je zaujímavý aj tým, že sa nachádza mimo mestských hradieb. Bohatá výzdoba nás upozorňuje, že v tejto oblasti, chránenej na brehu proti prúdu Dunaja Vodnou vežou, bola už v stredoveku osada murovaných domov, ktorých majitelia nepatrili k najchudobnejším“ a dnes môžeme len dodať, že škoda, že nič z tohto prepychu a bohatstva nám už nebolo zjavené.

## Pramene a literatúra

- BADA, D. a kol., 2008: Bratislava. Minulosť a budúcnosť. Bratislava.
- BALÁŽ, A., 2007: Hriešna Vydrica. Bratislava.
- BAXA, P.–FERUS, V., 1988: Bratislava – Podhradské mesto. In: Pracovný seminár o urbanistickom vývoji Bratislavy v stredoveku. Interná tlač Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave, rkp. uložená v dokumentácii Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave, inv. č. 4397.
- 2008: Bratislava – prvá polovica 13. storočia. In: Bada, D. a kol., Bratislava. Minulosť a budúcnosť, plán č. 2. Bratislava.
- BAXA, P.–FERUS, V.–KLINČOKOVÁ, K., 1989: Neznáma veža Vodnej veže v Bratislave? – Ein unbekannter Turmbau des Wasserturms in Bratislava?, AH 14, 161–169.
- BÉKEFI, R., 1892: A zirci, pilisi, pásztoi és szent-gothárdi cisterci apátságok története II. A pilisi apátság története 1541–1814. Pécs.
- BONČO, K.–ČOMAJ, J., 2010: Búranie Podhradia. Stavba Mosta SNP. Bratislava.
- BRATISLAVA, 1984: Bratislava Mateja Bela (Tibenský, J., ed.). Bratislava.

- BRATISLAVA BLOK č. 23/I, 1968–1971: Podrobný stavebno-historický výskum: Vydrica, Štuková, Zámocké schody. Spracovali: Puškárová, B. K.–Nosálová, I.–Floreková, V.–Ladovanová, V.–Husovská, L.–Paulusová, S. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, rkp. uložená v Archíve Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave pod: Bloky, bez inv. č.
- BRATISLAVA BLOK č. 23/II, 1968–1971: Podrobný stavebno-historický výskum: Židovská, Vydrica, Štuková, Vodný vrch, Zámocké schody. Spracovali: Puškárová, B. K.–Nosálová, I.–Floreková, V.–Ladovanová, V.–Husovská, L.–Paulusová, S., Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, rkp. nestránkovaný, uložená v Archíve Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave pod: BLOKY, bez inv. č. FIALA, A.–PLACHÁ, V.–VALLAŠEK, A., 1967: Bratislavská vodná veža. Doterajšie výsledky výskumu. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave III, 41–58. Bratislava.
- FIALA, A.–ŠULCOVÁ, J.–KRÚTKY, P., 1995: Bratislavský hrad. Bratislava.
- FERUS, V., 1986: Stavebno-historický vývoj areálu Vodnej veže. In: Klinčoková, K.–Ferus, V.–Kamenická, V., Výskumná správa zo stavebno-historického výskumu lokality Bratislava – Vodná veža, 20–45, rkp. uložená v archíve Mestského ústavu pamiatkovej ochrany v Bratislave, inv. č. V 552.
- HOLÁK, J., 1969: Topografia bratislavského Podhradia v 18. a 19. storočí. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave IV, 57–100. Bratislava.
- HORVÁTH, V., 1990. Bratislavský topografický lexikon. Bratislava.
- HRADSKÁ, K., 2005: Slobodomurárske lôže v Bratislave. Bratislava.
- HUDÁKOVÁ, H., 1978: Hospodársky rozmach slobodného kráľovského mesta. In: Dejiny Bratislavy (Horváth, V.–Lehotská, D.–Pleva, J., edd.), 63–67. Bratislava.
- JANKOVIČ, V., 1971: Z dejín bratislavského Podhradia a mesta. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave VI, 11–30. Bratislava.
- KOVÁČ, D., 2005: Doslov. In: Hradská, K., Slobodomurárske lôže v Bratislave, 149–150. Bratislava.
- KLINČOKOVÁ, K.–FERUS, V., 1982: Stavebno-historický vývoj Vodnej veže v Bratislave. In: Pamiatky a príroda Bratislavy 7 (Guldan, P., ed.), 109–132. Bratislava.
- 1989: Čiastková správa o stavebno-historickom vývoji Vodnej veže a predbežné výsledky komplexného pamiatkarskeho výskumu. In: Pamiatky a príroda Bratislavy 11 (Guldan, P., ed.), 68–79. Bratislava.
- LEIXNER, A., 1979: Nález fragmentov gotickej omietkovej výzdoby. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave VIII–IX, 311–312. Bratislava.
- NOVÁK, J., 1964: K počiatkom Bratislavy-mesta. Sfragistická štúdia. In: Historica – Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave XV (Novák, J., ed.), 127–139. Bratislava.
- OBUCHOVÁ, V., 1985: Najstaršie továrne Bratislavy. In: Pamiatky a príroda Bratislavy 8 (Guldan, P., ed.), 17–26. Bratislava.
- 1998: Bývanie v Bratislave v druhej polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia. Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave X (Hýroš, P.–Janovičková, M., edd.), 50–51. Bratislava.
- PERIPHERIA TERRENI: Periphēria Terreni Circa Arcem Regiam Posoniensem partim ad Exselsam Familiam Palffyānam, Titulo, partim vero ad Lib. reg. Civitatem Posoniensem Spectantem, plán uložená v Archíve mesta Bratislavy pod č. 1330.
- PIFFL, A., 1967: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia I. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave III (Kalesný, F., ed.), 197–236. Bratislava.
- 1969: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia II. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave IV (Kalesný, F., ed.), 117–166. Bratislava.
- 1969a: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia III. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave V (Kalesný, F., ed.), 23–62. Bratislava.
- 1972: Bratislava – Vodná veža, názorová správa k 1. 2. 1972 spracovaná pre Mestskú správu pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, pod č. j. 43/36-71-Šp., rkp. uložená v archíve Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave, inv. č. 1556 V.
- 2007: Zápas o Bratislavský hrad, denník 1948–1972. Bratislava.
- POJTEK, V., 1941–1942: Budúce univerzitné mesta v Bratislave, Elán 12, č. 9, 7. Ústav pro českou literaturu AV ČR Digitální archiv Ústavu české literatury AV ČR, v. v. i., <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Elan12.1941-1942/9/7.png>, cit. 12. 4. 2011.
- STIEBEROVÁ, M., 1977: Bratislavské Podhradie, Vlastivedný časopis 16, 53–62.
- 1972: Z dejín bratislavského Podhradia od najstarších čias do konca 16. storočia, Vlastivedný časopis 26, 53–62.
- SÚPIS, 1967: Súpis pamiatok na Slovensku I (Kosová, M., ed.). Bratislava.
- ŠÁŠKY, L., 1987: Podhradie. In: Učebné texty pre vlastivedných sprievodcov II (Karafiát, L., ed.), 191–203. Bratislava.
- ŠEVČÍKOVÁ, Z., 2007–2008: Vydrica, Bratislava, historické Podhradie, MPR. Architektonicko-historické a umelecko-historické vyhodnotenie reliktov architektúry. Zväzok I–IX. Textové, fotografické a grafické spracovanie a digitalizované súbory. Manažér akcie: F. Novota, investor Vydrica a.s. a Zillion, a.s., rkp. uložená v archíve Krajského pamiatkového úradu v Bratislave č. Ba-08/1715-2/6970/Fe.
- 2011: Vydrica, ako ju nepoznáme. Niekoľko kapitol z dokumentácie architektonických reliktov. In: Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej. Acta historica Posoniensia XV (Daniš, M.–Nižňanský, E., edd.), 77–99. Bratislava.

- 2011: Stopy Vydrice, Pamiatky a múzeá 60, č. 2, 2–7.  
 –2011a: K Podhradiu Bratislavy, Projekt LIII, č. 4–5, 102–106. Bratislava.  
 ŠTEFANOVIČOVÁ, T., 1969: Príspevok k prieskumu bratislavského Podhradia. Kostol sv. Mikuláša. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave V (Kalesný, F., ed.), 63–73.  
 – 1975: Bratislavský hrad v 9.–12. storočí. Bratislava.  
 – 2004: Dóm sv. Martina v Bratislave. Archeologický výskum 2002–2003. Bratislava.  
 – 2008: Južné podhradie Bratislavského hradu, Pamiatky a múzeá 57, č. 4, 43–47.  
 TÔTH, D. a kol., 2007–2008: Vydrica. Zameranie a digitálne spracovanie riešeného územia a situácií. Systém Bpv. M 1:500, M 1:200. In: Ševčíková, Z., Vydrica, Bratislava, historické Podhradie, MPR. Architektonicko-historické a umelecko-historické vyhodnotenie reliktov architektúry. Zväzok I–IX. Textové, fotografické a grafické spracovanie a digitalizované súbory. Manažér akcie: F. Novota, investor Vydrica a.s. a Zillion, a.s., rkp. uložená v archíve Krajského pamiatkového úradu v Bratislave č. Ba-08/1715-2/6970/Fe.  
 VALLAŠEK, A.– PLACHÁ, V., 1972: Príspevok k osídleniu bratislavského Podhradia. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave VII (Kalesný, F., ed.), 71–81. Bratislava.  
 VYČISLÍK, A., 1974: Vojenské pamiatky Bratislavy. Bratislava.  
 ZÁVADOVÁ, K., 1974: Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov, ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí. Bratislava.

## Zusammenfassung

### Die südliche Vorburg der Burg Bratislava. Kapitel aus der Dokumentation architektonischer Relikte von Vydrica (Weidritz, Wödrütz)

Im Zusammenhang mit dem Vorhaben, die Fläche der südlichen Vorburg der Burg Bratislava erneut zu bebauen, wurde an dieser Fundstätte in den Jahren 2007–2008 eine Dokumentation der Relikte der in den sechziger Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts sanierten Siedlung Vydrica erstellt. Die archäologische Grabung konzentrierte sich auf die älteren Kulturschichten unter dem Gelände und legte auch Relikte der mittelalterlichen Bebauung frei. Besonderer Wert wurde auf die architektonisch-historische und kunsthistorische Auswertung der freigelegten Architekturteile gelegt, wobei auch solche Teile Beachtung fanden, die sich bis heute oberirdisch in authentischer Lage befinden. Parallel dazu wurden geodätische Vermessungen des Geländes und der architektonischen Fragmente durchgeführt, was zur Identifizierung der jeweiligen ursprünglichen Objekte Voraussetzung war. Die Fundstätte Vydrica bildete einen historischen Bestandteil der entstehenden mittelalterlichen Stadt Bratislava, dessen ursprünglicher Eingang durch eine Wasserturmfestung und einen Verkehrsweg am Ufergürtel der Donau gebildet wurde. Hier entstand eine Bebauung, die bereits im Mittelalter (13., 14. Jhd.) Geländeterrassen, aber auch unterirdische Felsenräume nutzte, die offenbar durch Steinabbau entstanden waren (für den Bau der Burg und später auch für die Stadtbefestigung). Eine Besonderheit des untersuchten Gebietes sind die entdeckten erhaltenen mittelalterlichen unterirdischen Felsenräume. Die Grabung hat gezeigt, dass sie durch eine zweckmäßige Nutzung der ausgedehnten Hohlräume des ursprünglichen Steinbruchs im Südhang des Burgfelsens entstanden waren. Ab dem 14. Jahrhundert waren die hergerichteten (manchmal mit kleinformatigen Ziegeln verkleideten) Felsenräume Bestandteil der mittelalterlichen Parzellen und Häuser von Vydrica und wurden bis ins 20. Jahrhundert genutzt. Manche von ihnen haben gotische Merkmale, andere wurden mit einer außerordentlich hochwertigen Bautechnologie im 17. Jahrhundert hergerichtet (Kurie, Sala terrena). Bedeutende Adaptionen aus dem 18. und 19. Jahrhundert wurden in den ausgedehnten Felsenhallen mit Ziegelsteinen realisiert, die mit dem Prägestempel der Freimaurerbewegung signiert waren, deren Aktivitäten sich in Bratislava auch dank der Unterstützung des Herrscherpaares auf der Burg Bratislava, Herzog Albert und seiner Frau Marie Christine voll entwickeln konnte.

Die Auswertung der Relikte von der historischen wichtigen Fundstätte Bratislava lieferten auch im Kontext mit den archivhistorischen Forschungen mehrere neue Erkenntnisse, welche die überlieferte Auffassung von Vydrica als ärmliche Siedlung der Fischer und Handwerker korrigieren. Wir haben die Bauetappen einzelner Bürgerhäuser, ferner Kurien, Gasthäuser, Produktions- und Lagerobjekte, Vorhöfe, Zeughausobjekte – das Hinterland des wichtigen internationalen Verkehrs auf der Donau – Festungsbauten, Eiskeller u.ä. identifiziert. Von dem umfangreichen Dokumentationskomplex (insgesamt 9 Bände mit Auswertungen der Geländearbeiten mit digital bearbeitetem Text, Vermessungen, Foto- und Grafikdokumentation zur architektonisch-historischen Entwicklung der Fundstätte) präsentiert der Text nur einige Schlüsselerkenntnisse.

doc. PhDr. Zuzana Ševčíková, CSc., Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, SK 814 99 Bratislava, zuzasevcikova@gmail.com